

во виражено після закріплення на законодавчому рівні можливості укладання шлюбного договору особами, що беруть шлюб, чи подружжям. З прийняттям ЦК та СК України такий підхід принципово змінився, у зв'язку з чим стала застосовуватися конструкція договору в сімейному праві, яка надає можливість відійти від імперативного регулювання майнових відносин в сім'ї шляхом укладання договорів, змінюючи при цьому імперативні приписи на диспозитивне врегулювання таких відносин.

Надаючи подружжю значні можливості самостійно визначати свої взаємні права та обов'язки, законодавство, проте, окреслює рамки свободи подружжя у цій сфері. Ідея полягає в тому, що подружжя не може включати в шлюбний договір положення, які обмежують інтереси одного з них, а також права інших осіб і, у першу чергу, неповнолітніх дітей (ст. 93 СК України). Тому буде незаконною домовленість подружжя, в результаті якої неповнолітні діти можуть позбутися майнових прав, що їм належать, зокрема, права користування квартирою, будинком, іншим житловим приміщенням тощо. Державний контроль за дотриманням цього принципу покликаний здійснювати нотаріальні органи, що реєструють шлюбні договори.

Забороняється також включати до шлюбного договору питання про передачу у власність одному з подружжя нерухомого та іншого майна, яке підлягає державній реєстрації (ст. 93 СК України) [2, с. 48].

Таким чином, під договірним режимом варто розуміти порядок, що діє у відношенні майна, нажитого чоловіком і жінкою під час шлюбу, що, на відміну від законного режиму, установлені самим подружжям у шлюбному договорі (глава 10 СК України). При цьому, незалежно від того, який режим майна буде обраний подружжям, слід враховувати, що стосовно спільно нажитого майна, правовий режим якого не буде визначений у договорі, залишається в силі законний режим спільної сумісної власності.

Крім того, договірне регулювання сімейних відносин (ч. 2 ст. 7 СК України) закріплено в якості одного з основних принципів сучасного сімейного права, у зв'язку з чим в СК передбачений перелік різних договорів, учасниками яких є не лише подружжя, а й інші члени сім'ї, які наділені правом укладати договори, як передбачені, так і не передбачені безпосередньо СК України.

Відповідно до ст. 64 СК України дружина та чоловік мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, що є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [3]. Отже, зазначена

стаття містить у собі загальне правило про те, що чоловік та дружина мають право на укладення між собою усіх договорів, які не заборонені законом, стосовно як спільного, так і роздільного майна. При цьому необхідно враховувати, що не кожний подружній договір тягне за собою виникнення договірної сумісної власності, а тільки той, яким встановлюються правила поведінки в майновій сфері, які мають характер, відмінний від встановлених у законі, тобто в зміні законного режиму майна подружжя для максимального пристосування зазначеного режиму до потреб подружжя. У зв'язку з цим, логічним буде висновок, що подружжя продовжують залишатися в рамках законного режиму майна, якщо подружжя не змінює своїм договором тих норм і правил, які встановлені для всіх суб'єктів цивільних (сімейних) правовідносин.

До договорів, що тягнуть за собою виникнення договірної сумісної власності майна подружжя, можна віднести: 1) договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності без виділу цієї частки (ч. 2 ст. 64 СК); 2) договір про порядок користування майном (ст. 66 СК); 3) договір про поділ майна подружжя (статті 69 – 70 СК); 4) договір про виділ частки нерухомого майна одного з подружжя зі складу усього майна (ч. 2 ст. 69 СК); 5) договір про надання утримання (ст. 78 СК); 6) договір про припинення права на утримання натомість набуття права власності на майно (ст. 89 СК); 7) шлюбний договір (статті 92 – 103 СК) [3, с. 118].

Аналізуючи сутність та зміст договорів, які тягнуть за собою виникнення договірної сумісної власності майна подружжя, зазначені договори можна поділити на такі групи: 1) договори щодо майна подружжя; 2) договори про надання утримання одного з них [4, с. 118].

Серед подружніх договорів особливе місце займає шлюбний договір, у якому подружжя (або особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу) можуть змінити як режим спільності майна, так і режим роздільного майна подружжя, а також змінити правовий режим окремих предметів, що входять до складу спільного або роздільного майна подружжя (глава 10 СК). При цьому шлюбному договорі не можна передбачити положення, які обмежують конституційні права подружжя, оскільки такі умови шлюбного договору містять у собі пороки волі, у зв'язку з чим він визнається нікчемним (ст. 21 – 22 Конституції України, ст. 203 ЦК).

Слід погодитися з висловленою в юридичній літературі позицією, що більшість договорів, які укладають між собою чоловік та дружина, носять цивільно-правовий характер, внаслідок чого на них

поширюються загальні правила про дійсність таких договорів.

Зокрема, подружжя можуть укласти між собою різні договори, які регулюються ЦК України (наприклад, договір купівлі-продажу, дарування тощо) [5, с. 207]. Взагалі договір дарування, як і договори купівлі-продажу, міни чи поставки, спрямований на безповоротне припинення права власності в однієї особи та виникнення його в іншої. Як і продавець, дарувальник повинен бути власником відчужуваного у такий спосіб майна.

Відповідно до ст. 717 ЦК України договір дарування визначається як договір, згідно з яким дарувальник передає або зобов'язується передати в майбутньому обдарованому безоплатно в дарунк у власність. Тому момент укладення договору дарування не пов'язаний з моментом фактичного передання майна [6].

Подружжя може також укласти договір довічного утримання, за яким одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, замість чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно. Договір довічного утримання укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Майно, що належить співвласникам на праві спільної сумісної власності, зокрема майно, що належить подружжю, може бути відчужене ними на підставі договору довічного утримання (догляду) після визначення частки одного із співвласників майна або визначення між співвласниками порядку користування ним. При цьому, у разі смерті одного із співвласників майна, обсяг зобов'язань набувача відповідно зменшується залежно від умов договору і розподілу обов'язків. У разі смерті відчужувача набувач зобов'язаний поховати його, навіть якщо це не було передбачено договором довічного утримання (догляду). Якщо частина майна відчужувача перейшла до його спадкоємців, витрати на його поховання мають бути справедливо розподілені між ними та набувачем [7, с. 55].

Крім зазначених договорів, подружжя мають право укласти спадковий договір. Специфіка укладення спадкового договору за участю подружжя або одного з них зумовлені тим, що подружжя є суб'єктом майнових відносин, у тому числі права власності, як на загальних цивільно-правових засадах, так і на спеціальних умовах, зумовлених фактом їхнього перебування у шлюбі. При цьому розмежовують внутрішні відносини, що виникають лише між подружжям, та зовнішні, які виникають за участю подружжя з іншими особами. В першому випадку

відносини регулюються переважно нормами сімейного законодавства, у другому – переважно нормами цивільного законодавства.

Стаття 64 Сімейного кодексу України надає подружжю право на укладання між собою всіх договорів, які не заборонені законом, як щодо майна, котре є їхньою особистою приватною власністю, так і щодо майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [8, с. 9].

Із зазначеного слідує, що при укладенні спадкового договору за участю подружжя можна виділити декілька процедур укладення. Якщо договір укладають обидва з подружжя, то вони можуть передбачити, що в разі смерті одного з подружжя майно переходить до другого, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором. Навіть, якщо предметом договору буде спільне майно подружжя, згода витребуватися не буде, оскільки обидва з подружжя є учасниками договору. Якщо договір укладає один з подружжя і предметом буде спільне майно, то для посвідчення договору буде необхідна згода іншого з подружжя. Якщо спадковий договір укладається одним з подружжя, і предметом в тому договорі буде майно, яке є його особистою власністю, то згода нотаріусу не витребується, крім того, в цьому випадку кожен з подружжя має змогу скласти окремий договір стосовно свого майна, визначаючи набувача та умови договору на свій розсуд.

Істотною новелою у регулюванні майнових правовідносин подружжя є можливість укладання подружжям заповіту стосовно належного їм майна на праві спільної сумісної власності (ст. 1243 ЦК). На такий заповіт розповсюджуються всі правила відносно форми заповіту та порядку його посвідчення, що передбачені ЦК України [9, с. 80].

У разі складання подружжям спільного заповіту спадщина після одного переходить до того, хто його пережив. У разі смерті останнього з подружжя, спадщина переходить до осіб, зазначених подружжям у заповіті. Кожен з подружжя має право у будь який час відмовитися від спільного заповіту. При цьому така відмова здійснюється за всіма правилами відмови від заповітів і підлягає нотаріальному посвідченню. Оскільки право на відмову передбачено за життя подружжя, то після смерті одного з них, другий не має право скасувати або змінити заповіт.

Після смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону на відчуження майна, зазначеного у заповіті, що робить неможливим розпорядитися майном.

Разом з тим, особливого значення останнім часом набуває саме шлюбний договір. Цивільно-правові відносини сімейних відносин зумовила роз-

ширення можливостей їхнього регулювання безпосередньо самими учасниками – Сімейний кодекс акцентує увагу саме на договірному регулюванні таких правовідносин (ч. 2 ст. 7 СК).

Інститут шлюбного договору, який вже дуже давно існував і успішно застосовувався у країнах Західної Європи та США, з'явився у нашому законодавстві більш ніж десять років тому, коли 23 червня 1992 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про несення змін і доповнень до Кодексу про шлюб і сім'ю України», згідно з яким Кодекс було доповнено статтею, що передбачала можливість укладення шлюбного контракту між особами, які вступають у шлюб.

Колізії, які можуть виникнути при вступі до шлюбу, при його розриві або смерті одного з партнерів, було прийнято обговорювати наперед вже досить давно [6].

Незважаючи на те, що Сімейний кодекс, як і Кодекс про шлюб та сім'ю, не дає визначення «шлюбного договору», то його можна визначити шляхом аналізу норм, які його регулюють. Найважливішим можна визначити визначення шлюбного договору, яке дала і І. В. Жилінкова [10, с. 108]. Шлюбний договір може розглядатися, як «згода осіб, які беруть шлюб або перебувають у шлюбі, якою встановлюються майнові права і обов'язки подружжя в шлюбі та у разі його розірвання».

Укладення шлюбного контракту – це можливість передбачення, уникнення непотрібних та небажаних конфліктних ситуацій і суперечок, а також, певною мірою, гарантія від укладення шлюбів по розрахунку та фіктивних шлюбів [11, с. 40].

Шлюбний договір, як і усі інші угоди, не повинен обмежувати правоздатність та дієздатність осіб, що його укладають. Це означає, що шлюбний договір не може мати положення, які обмежують право однієї із сторін на працю, вибір професії, отримання освіти, свободу переміщення та інші права передбачені Конституцією України та іншими законодавчими актами і які входять до змісту правоздатності.

Шлюбним договором з цього приводу не може бути обмежена свобода заповіту, тобто не можна зобов'язати одного з подружжя заповісти належне йому майно особі (або декільком особам), на яку вкаже інший з подружжя, так як в цьому разі буде мати місце обмеження дієздатності одного з подружжя [12, с. 259].

Сімейним кодексом України передбачено, що шлюбним договором регулюються лише майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також майнові права і обов'язки подружжя як батьків. При цьому шлюбний договір не може регулювати особисті відноси-

ни подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми [13, с. 298].

Важливою умовою шлюбного договору є те, що його положення не повинні зменшувати обсягу прав дитини, встановлених СК України, а також ставити одного з подружжя у надзвичайно не вигідне для нього матеріальне становище.

Найважливішою особливістю шлюбного договору є те, що ним майнові права й обов'язки подружжя може бути визначено інакше, ніж це передбачено загальними правилами сімейного законодавства. Зокрема, може бути встановлено, що певне майно, яке належало одному з подружжя до шлюбу або буде одержане під час шлюбу в дар, стає їхньою спільною сумісною власністю; може бути визначено на розсуд подружжя розмір часток у праві власності на майно, що буде нажите у період шлюбу; може бути передбачено умови поділу спільного майна у разі розірвання шлюбу, а також порядок погашення боргів кожного з подружжя за рахунок спільного чи роздільного майна. Шлюбний договір може містити також положення про непоширення на майно, набуте подружжям за час шлюбу, положень про спільну сумісну власність і тоді це майно буде вважатися спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

У шлюбному договорі сторони можуть передбачити використання належного їм обом або одному з них майно для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб. Чоловік може у шлюбному договорі зобов'язати дружину ощадливо ставитись до сімейного бюджету, здійснювати облік проведених витрат на певну суму та інформувати його про ці витрати. Дружина може зобов'язати чоловіка забезпечити проживання своєї сім'ї у окремій квартирі чи будинку, окремо від його батьків [14, с. 75].

Проте на практиці шлюбний договір насамперед застосовується не для регулювання спільного проживання і користування майном, а на випадок припинення шлюбних відносин. Тому, безперечно, у шлюбному договорі можна визначити можливий порядок поділу майна, у тому числі і після розірвання шлюбу. У цьому разі, при розлученні можна уникнути довго триваючих судових процесів поділу майна, маючи більше шансів зберегти добрі відносини після розлучення.

Слід виділити питання визначення у шлюбному договорі порядку користування житлом. Статтею 59 СК визначено, що той з подружжя, хто є власником майна, визначає режим володіння та користування ним з урахуванням інтересів сім'ї, насамперед дітей. При розпорядженні своїм майном дружина, чоловік зобов'язані враховувати ін-

тереси дитини, інших членів сім'ї, які відповідно до закону мають право користування ним.

Водночас, відповідно до ч. 4 ст. 156 Житлового кодексу УРСР, припинення сімейних відносин з власником будинку (квартири) не позбавляє його дружину права користування займаним приміщенням [15, с. 74].

У разі відсутності угоди між власником будинку (квартири) і колишні члени його сім'ї про безплатне користування жилим приміщенням до цих відносин застосовуються правила, встановлені ст. 162 ЖК, відповідно до якої плата за користування жилим приміщенням в будинку (квартирі), що належить громадянину на праві приватної власності, встановлюється угодою сторін. Плата за комунальні послуги береться, крім квартирної плати, за затвердженими в установленому порядку тарифами.

Проте, укладаючи шлюбний договір, сторони можуть включити до нього: положення про порядок користування житлом, яке належить одному з подружжя на праві приватної власності; про звільнення після розлучення жилого приміщення тим з подружжя, хто вселився у нього в зв'язку з реєстрацією шлюбу; про проживання в жилому приміщенні родичів когось з подружжя тощо.

У шлюбному договорі особи на власний розсуд можуть визначити право на утримання незалежно від непрацездатності та потреби у матеріальній допомозі, умови, розмір та строки, у які будуть здійснюватись такі виплати. При цьому, у разі невиконання одним з подружжя свого обов'язку за договором аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Шлюбним договором може бути встановлена й можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

Отже, подружжя або особи, які бажають взяти шлюб, можуть включити до шлюбного договору будь-які умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Укладення шлюбного договору – не обов'язок, а взаємне рішення осіб вирішити питання життя сім'ї на власний розсуд. Основна мета шлюбного договору – визначення правового режиму майна подружжя та інших майнових взаємовідносин в період шлюбу та у випадку його розірвання [16, с. 32].

Сімейний кодекс значно змінює суб'єктний склад шлюбного договору. По-перше, цей договір може бути укладено не будь-якими особами, які збираються взяти в майбутньому шлюб, а лише тими, які подали заяву про реєстрацію шлюбу до органів РАЦС. Це правило тягне за собою деякі наслідки процедурного характеру, які вже відзначені у літературі. Так, з надбанням чинності СК нотаріусам при реєстрації шлюбного договору необхідно буде перевіряти наявність поданої сторонами до РАЦС заяви. По-друге, сторонами шлюбного договору вперше названі особи, які вже зареєстрували шлюб, тобто подружжя. У зв'язку з цим, варто погодитися з позицією І. В. Жилінкової, що поширення права на укладення шлюбного договору на подружжя є цілком необхідним і давно назрілим кроком [17, с. 124].

Щодо набрання чинності договором, то ст. 95 СК визначає, що у тому разі, коли шлюбний договір укладено до реєстрації шлюбу, він набирає чинності у день реєстрації шлюбу. Якщо ж шлюбний договір укладено подружжям, то він набирає чинності у день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено у тексті договору [18, с. 85].

Сторони можуть включити до його тексту положення, які будуть регулювати порядок внесення змін, а також загальний строк дії шлюбного договору в цілому або тривалість окремих прав та обов'язків, а також встановлювати умови чинності договору або окремих його положень і після припинення шлюбу [19, с. 43].

Проте, на жаль, в Україні укладалося дуже мало шлюбних контрактів з багатьох причин, перш за все психологічних, напередодні весілля не виникало бажання визначити «економічні відносини в сім'ї».

Небажання укладати шлюбний договір можна пояснити ще й тим, що раніше це можна було зробити виключно до реєстрації шлюбу. Якщо ж, проживши разом декілька років, подружжя і шкодувало про те, що шлюбного контракту немає, то вже не було можливості його укласти. Можна сподіватися, що надання подружжю можливості укласти шлюбний договір і після реєстрації шлюбу матиме позитивні наслідки та сприятиме зростанню кількості шлюбних договорів в Україні, адже введення його у вітчизняне законодавство є прогресивним моментом у регулюванні майнових правовідносин подружжя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сафончик О. І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. І. Сафончик. — Одеса, 2004. — 20 с.
2. Буркацький Л. К. Захист цивільного права та інтересу : навч. посіб. / Л. К. Буркацький — К. : Юрінком Інтер. — 2005.
3. Сімейний кодекс України : науково-практ. комент. / під ред. Є. О. Харитонова. — Х. : Одіссей. — 2006.
4. Сімейне право України : підруч. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. — К. : Юрінком Інтер, 2004.
5. Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд / за ред. С. Я. Фурси. — К., 2005.
6. Цивільний кодекс України : науково-практ. коментар / за ред. Є. О. Харитонова. — Х. : Одіссей. — 2004.
7. Домбругова А. Правове регулювання відносин за договором дарування / А. Домбругова // Справочник економіста. — 2005. — № 8. — С. 55 — 58.
8. Костюченко О. Договір довічного утримання / О. Костюченко // Юридичний вісник України. — 2005. — 19 березня. — № 11. — С. 9 — 12.
9. Мазуренко С. В. Правовий режим майна, що є предметом спадкового договору з участю подружжя / С. В. Мазуренко // Юридический вестник. — 2003. — № 4. — С. 78 — 82.
10. Жилінкова І. Шлюбний контракт: чинне законодавство та перспективи його розвитку / І. Жилінкова // Право України. — 2000. — № 6. — С. 108 — 114.
11. Біляцький С. Шлюбний контракт як символ людських взаємин / С. Біляцький // Наука і суспільство. — 2005. — № 9 — 10. — С. 40 — 43.
12. Ульяненко О. О. Шлюбний контракт — основа вільного вибору / О. О. Ульяненко // Підприємство, господарство і право. — 2003. — № 7. — С. 259 — 262.
13. Калітенко О. М. Проблеми та шлях вдосконалення правового регулювання інституту шлюбного контракту в Україні / О. М. Калітенко // Держава і право. — 2001. — Вип. 12.
14. Коновалов Д. Сімейний кодекс України — шлях до Європи / Д. Коновалов // Юридичний журнал. — 2004. — № 10.
15. Маломуж О. Шлюбний договір / О. Маломуж // Право України. — 2005. — № 1.
16. Реутов С. И. Практические вопросы заключения брачного договора / С. И. Реутов // Нотариус. — 2003. — № 5.
17. Жилінкова І. Концепція шлюбного договору за новим Сімейним кодексом України / І. Жилінкова // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — № 3 (30).
18. Ульяненко О. Порядок і умови укладення шлюбного договору (контракту) / О. Ульяненко // Підприємство, господарство і право. — 2003. — № 4.
19. Злобина И. В. О юридической сущности брачного контракта: гражданско-правовая сделка или супружеский контракт / И. В. Злобина // Закон и право. — 2001. — № 8.

АНОТАЦІЯ

Глиняна К.М. Договірне регулювання майнових правовідносин подружжя. – Стаття.

У статті розглядаються особливості договірної регулювання майнових правовідносин подружжя за законодавством України, характеризуються договори щодо майна подружжя та договори про надання утримання одному з подружжя. Особливої уваги приділено шлюбному договору, як найбільш поширеному засобу регулювання майнових правовідносин подружжя, особливо на випадок їх припинення.

Ключові слова: сім'я, шлюб, подружжя, договір, правовідносини, майно, правовий режим, шлюбний договір, розірвання шлюбу.

АННОТАЦИЯ

Глиняная К.М. Договорное регулирование имущественных правоотношений супругов. – Статья.

В статье рассматриваются особенности договорного регулирования имущественных правоотношений супругов по законодательству Украины, характеризуются договора относительно имущества супругов и договоры о предоставлении содержания одному из супругов. Особое внимание уделено брачному договору, как наиболее распространенному средству регулирования имущественных правоотношений супругов, в том числе и в случае их прекращения.

Ключевые слова: семья, брак, супруги, договор, правоотношения, имущество, правовой режим, брачный договор, расторжения брака

SUMMARY

Glinyana K.M. Contractual regulation of property relations of spouses. – Article.

In article features of contractual regulation property spouses concerning the legislation of Ukraine are considered, contracts, concerning property of spouses and the contract on granting of the maintenance of one of spouses are characterised. The special attention addresses on the marriage contract, as for the most widespread way of regulation property spouses, especially as required their terminations.

Key words: family, marriage, spouse, contract, legal regulations, property, legal regime, marriage contract, divorcement.